

Олександра Копач

НЕПОВТОРНІ

ДНІ

Даровану урневи
Аменанови Семк-Березовскому
на спомин
Олександра Конав

НЕПОВТОРНІ ДНІ

17. IX. 1960 р.

ОЛЕКСАНДРА КОПАЧ

НЕПОВТОРНІ ДНІ

ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

Видавництво "Наша Мета"

Торонто

1960

Канада

TULA-online.org

Мистецьке оформлення
Галина Новаківська

Друкарня Епарх. Видавництва "Наша Мета"

TULA-online.org

ПРИСВЯТА

“Тобі Вседиприсутньому і Всевідючому
п р и с я ч у ю те, що є Твоє, від
Тебе отримане в дарі...”

(Д. Віконська)

П е р е д м о в а

Ці історичні оповідання Олександри Яворської-Копачевої — то немов нанизані перлини в намисті. Треба мати велику любов до нашої старинної культури й цивілізації, треба їх глибоко відчувати й знати, щоб так гарно зобразити їх у коротких нарисах та ще й частинно в староукраїнській мові. А власне, авторка докладно виконала поставлене собі завдання: дати нашій молоді поняття тієї величі, що нею пишалась наша Русь-Україна в старовині.

У цій невеличкій книжечці читач знайде історію нашої Трипільської культури, побачить колишнє громадянство, що жило на межі між почитанням Дажбога та початком християнства, пізнає шляхи зв'язків нашої Рідної Землі із сусідами, зокрема з Візантією, Болгарією, Німеччиною, варягами, хозарами, арабами... Читач буде мати нагоду подивляти культуру княжих дворів, торговельні взаємини, мистецькі, законодавні, побутові прикмети староукраїнського життя.

Про все те написано приступно й принадно. Ніхто не розчарується і не буде мати труднощів у засвоєнні старих слів, зворотів і речень, бо вся питома вага цих нарисів полягає на приступній стилізації.

Авторка походить із Західної України. Вчилась у гімназії "Рідної Школи" в Городенці, що була славна з патріотичного виховування юнацтва. Авторка мала щастя слухати викладів наших визначних професорів, Богдана Лепкого та Івана Зілинського в університеті в Кракові, де здобула диплом до навчання української мови й літератури. Потім служила своїм знанням рідній молоді як учителька українознавства.

Хай же її книжечка розбудить серед нашого молодого покоління таку любов до України, якою була та любов, що створила ці нариси!

Проф. д-р Кость Кислевський

Бігла спіраля по червоній охрі

У великому саду господарила весна. Будила зі сну дерева, ще сплячі, кущики вкривала ніжними пупляшками оксамитними. Покликала до себе первоцвіти та фіялки запашні і вони простягали до неї свої рученята, випростували головки після довгого зимового сну. А за весною слід-у-слід ходила дівчинка Гандзя.

“Там вже косатень ось який великий, а тут листочок конвалії вистрілив із землі! Ходи но, глянть, Оришко!”

“Та де там, Гандзю, стану я з тобою ходити та все оглядати. Таж я бачу. Ти краще біжи до мами. Вони мають іти на поле “на горбку”. Звідти видно ціле наше Трипілля. О, то краса, що, Господи!”

— “Та невже ж це праєда?!” Дівчина скрикнула радісно та й уже її немов не було. Тільки ясна коса та синя стрічка мигнули з-поза кущів.

Дівчина Оришка сміялась, що так хутко збулася малої, хоч дуже її любила, як цілий їхній рід. Не такий, як то інші бувають. Ну, сказано, свої пани — думала Оришка, прочищуючи стежечки в саду.

А тим часом Гандзя поїхала з мамою в поле. Чорна земля пахла і розсипалась у дрібних пальцях пані Марії. “Наша рідна земля” — милувалась нею.

“Боже помагай, дядю Василю — кликала Гандзя вже здалеку. Коні йшли повагом. Сріблом вилискував плуг і края запашну землю, скиба за скибою.

“Спасибі, голубко! Прийшла ти — поле і мене старого звеселити? Гай, гай, чудова весна, аж душа радується”.

Звернувся орач до пані. Усе готове до нової сійби, хай Бог помагає в добру годину!

“Мамо! Ось гляньте, що я знайшла”. В руках у неї був великий вигнутий черепок з глини. По ньому бігла біла спірала з чорними беріжками. Мати узяла в руки, уважно прочищуючи від землі.

“Це дуже старовинне, дитино”. Говорила задумано, вдивляючись у спіралю. А та спірала росла і срібним потічком кудись щезала. Над ним схилилась жінка з пригорущою чорної, запашної землі. “Чи це вона, Марія, чи інша жінка з тієї далекої доби...”

“Піду я до дідуся, мамо, вони мені все розкажуть”.

На оскленій веранді довгого панського будинку, з книжкою в руках, сидів дідусь. Час-до-часу робив виписки з книжки і поправляв окуляри. І тепер, відірвавши зір від читання, зафрмітив Гандзю, як бігла до нього. Тепло усміхнувся. Любив цю малу внуку, що всім цікавилась, про все розпитувала і мала добре серце до людей, до всього живого, навіть до дрібненької комашки.

“Дідусю, я щось таке гарне знайшла. Ось погляньте! Мама кажуть, що це дуже старовинні речі”.

З тими словами розгорнула фартушок. У припілку лежали два великі кусні якогось посуду. Біла спірала бігла по них безконечно.

“О! Дійсно гарне! Де ж ти їх узяла?” — зацікавився дідусь.

“Знайшла на полі “на горбі”. То наш Василь вибрав і там під деревом покинув. Дідуню, прошу вас дуже, розкажіть мені про ті речі і про людей, що колись жили на нашій землі”.

“Справді хочеш знати?” — допитувався дідусь, а його сірі очі дивились цікаво на дівчину.

— “От послухай, що трапилось, коли я був ще таким, як ти тепер”. Дівчинка сіла вигідно на килимі і вся обернулася в слух.

— Це було влітку. Був якраз початок шкільних ваканцій. Я зробив великого орла з довгим хвостом і вже з братом Михайлом ішли ми пускати на леваду. Аж тут заїздить коляса, а в ній якийсь незнаний мені пан. Але батько дуже зрадив, бо цей пан був В'ячеслав Хвойко, батьків товариш з університету. Довго вони про щось говорили-радилися, ходили в поле, аж одного дня покликали людей з рискалями і всі подалися на “урочище” за річку. Побіг і я. Люди копали, находили різні черепки.

А наш гість уважно їх прочищував. Це тривало довго, ціле літо. Аж докопались до селища. Ціле урочище було вкрите слідами хат, випалюваних у глині. Ці хати були будовані колом, а посередині стояв будинок. Певно громадський. Знайдено тоді багато цікавих старовинних речей. Не тільки такі черепки, як ти знайшла, але цілі вазы,

бронзові, з випаленої глини, з такою білою спіралею. В окремих мисочках знайдено фарби. Ми хлопці помагали старшим. Перешукували уважно землю, грудка за грудкою. Я навіть знайшов цілу неушкоджену лялечку.

Такі розкопи роблено опісля в інших місцевостях не тільки в нас у Трипіллі. Чого тільки не знайдено в глибині нашої землі! Були там і зернотерки, і сокири з каменю, посуд до кухні, до релігійних обрядів, гарні посудини, злучені разом на ніжках, лопатки з кости до вигладжування посуду й багато іншого...”

“От, дідуню, люди повмирали, а їхні речі заховались. Чи жили вони скрізь по всій Україні?”

“Так, Гандзю. Жили вони в дуже далекій добі, кілька тисяч років перед Христом. Вони створили високу на той час культуру. Вони вміли будувати хати з двома й чотирма кімнатами, сіяли збіжжя, робили посуд досконалої форми, прикрашений спіральним орнаментом. Вони мали поганську релігію, свої звичаї і зорганізоване суспільне життя. Цю нашу культуру давніх часів назвали учені “Трипільською”, бо саме в Трипіллі учений Хвойко попав на її сліди. Потім, як я тобі казав, археологи робили розкопи по всій Україні і знайдено багато селищ, велику кількість предметів домашнього вжитку. Це все старинна історія нашої батьківщини”.

Дідусь скінчив розповідати і задумався. Мовчала й Гандзя, заслухавшись у відгомін сивої давнини. Їй здавалось, що збагатилась несподівано якимсь дорогим чарівним скарбом. Перед її очима все ще бігла спірала по червоній охрі та вела її думки і мрії в далеку сиву давнину.

Великий мандрівник

Срібні росинки тремтіли на листках могутніх дубів. Ранок рожевів і радісно приглядався в дзеркалі глибоководого Дніпра. А потім усміхався до гурту дівчат, юних і гожих, що, відбившись від гурту людей, легкою ходою ішли надбережним шляхом. Довгі їх коси тяжким золотом спадали на плечі. А молоді очі радісно, як ранок, дивилися на світ красний. Не хотілось навіть говорити. Святковий настрій ішов поруч тихою ходою. “Який же гарний і любий сьогодні Дажбог” — обізвалася врешті найменша з них з рожевим личком, з буйним руським волоссям, Рослава.

“Таж це його весняне сяєто, тож не диво” — пояснювала Доброніга, в білій одежі з блакитним пояском. Дрібненькі мушлі, нанизані на нитку, прикрашували, як і в інших, шию. В неї, як і в інших, з кошечка виглядали головки квітів, білі, голубі і червоні.

“Хотіла б я, щоб наші віночки повісив жрець біля самої подоби трисвітлого бога, найвище” — в задумі промовила Рослава. “Авжеж, авжеж!” — підхопили всі. “Тоді наші бажання сповнились би напевно”. “Мій батько привіз би мені гарний гостинець з далекої Греції, аж з Атен. Може грецьку вазу, розписану малюнками, або хламиду... або намисто дороге...” снувала вголос свої думки Доброніга. “А мені видужала б мати моя мила” — тихо сказала Рослава. Всі на хвилину замовкли. Мати Рослави цілу зиму хворіла. Тяжко й невесело було в хаті їхньої подруги. Та й усі так любили маму Рослави. Вона була прихильна до них, як Велес до рунобілих овець.

“А я, подруги, хотіла б, щоб і сліду не стало по тій печері над Дніпром, де колись жив змії. Бо кажуть люди, що він може ще раз прийти у наш город”.

“Тихо”, обурились дівчата — “не згадуї навіть в обличчі ясного Дажбога. А то ще прогнівиш його”.

Дорога йшла під вищий горбок. А як станули на його шпилі, аж ахнули з дива. На найвищій горі, що струнко,

як сторожа, височіла над городом, побачили високий хрест. Рамена його простягнені в голубинь неба, немов благословляли людей, що там товпились навколо високого, худорлявого старця. Його біла борода розвіялась на вітрі, одна рука вказувала на хрест і небо, а друга на людей. Що там твориться? Такого не бувало. Дивувались. “Та це хрест — знам’я нового Бога” — пояснював старий Радослав, бувалий у світі купець.

“Ходімо, послухаємо” — хтось обізвався з гурту. Приспішили ходи, а як стали у стіп хреста поміж іншими людьми, почули голос старця.

“Видите ли гори сія” — промовляв їхньою мовою — “яко на сих горах возсіяєть благодать Божія, імаєть град велик бити і церкви многі Бог воздвигнути імаєть”.

Немов крило вічності доторкнулося людей. В пошані дивились на хрест, на дивну людину незнану, і на свій город внизу, що мав прославитись вовіки.

Повільним кроком, у товаристві своїх учнів св. Андрій Первозванний, бо це був він, сходяв по схилах гори в сторону Дніпра. На дніпрових хвилях легко гойдався прив’язаний човен.

Перші очуняли діти. Вони бігли за старцем. Замішалась між них наша Рослава. Всі її віночки розсипались із плетеного кошичка. Але вона не зважала на те. Дотиснувшись до незнаного Мандрівника, доторкнулась одержі його білої. “Старче! Як ти такий дивний, підойми мою маму з ложа болізни”.

Ще її слова тремтіли на устах, як старець зупинився. Зробив знак хреста. Піднісши очі до неба, шептав молитву.

“Вертайся спокійно до матері. Станеться, як бажаєш” — прозвучав його тихий голос і біла постать віддалилася.

Радісно стало на серці Рослави. Немов сам Дажбог глянув на неї. Спішила до своєї хати он там, під лісом.

На порозі стояла усміхнена мати.

Неповторні дні

Два вітрильники заякорились у київській пристані Почайні, немов два лебеді зупинились біля суші.

Молоденькі боярівни, пухливі як пташки, виходили по дерев'яному помості і в товаристві батьків та гурту служанок вигідно примощувалися на запряжені білими кіньми, високі вози.

Молодим дівчатам аж голова пішла ходором від руху в порті. Все перемішувалось в одну невидану картину. Човни, байдаки, вітрильники, купці, свої і чужоземні, дружинники, воеводи з мечами при поясах, їхні жінки в багатих уборах, з золотими перстнями на пальцях, та всякого роду люди. Вони то зараз пізнали боярів з Вишгорода і зручно зробили їм дорогу на битий шлях на Подолі.

Минали великі складниці збіжжя і всякого іншого краму. Минали просторі базари, що аж кишіли від людей, своїх і чужих — арабів, німців, варягів.

Помалу залишали Поділ за собою і Боричевим вивозом прямували на високу Княжу гору, де стояв княжий терем. По обох боках дорзги проводили переїжджих високі кремезні каштани, аж поки не зупинились коло воріт. За воротами розділилось наше товариство. Бояри пішли до гридниці, а голодних гостей забрала бояриня Предслава і повела до гарного, колюмнами прикрашеного будинку, що стояв дещо оподалік від самого замку, в глибині густого, старого саду.

Усе тут було цікаве, трохи інше, як по дворах, але дівчатка були скупчені та уважні. Їх ждала гостина у володарки, славної Великої княгині Ольги.

Уважне око боярині Предслави все доглянуло — одяг і зачіску... і... поведінку. Запримітила також легкий неспокій на обличчях молоденьких гостей і жаль їй стало.

“Чи ви знаєте, боярівни, що вас усіх знала наша володарка, як проживала ще на вишгородському замку?” — звернулася до дівчат.

“Авжеж, матері розповідали” — притакнули.
“Мене навіть на коліна брала наша володарка” — жваво обізвалась Малуша.

Дівчатка усміхались, всім якось стало легше.

“Милостива володарка запросила вас побути якийсь час тут, у її теремах. Можливо, що когось з вас вибере до свого почоту. Та ось гляньте, вже і сам дворецький Мстислав іде до нас”.

На порозі станув високий, плечистий чоловік. Сиве волосся спадало на дорогий, святочний одяг.

Боярівни посхоплювалися з ослінчиків.

“Вітаю, вітаю вас боярівни із Вишгороду” — весело промовляв дворецький.

“Бачу, що наша милостива володарка має у Вишгороді подвійний скарб: скарбницю в замку і найдорожчі самоцвіти нашої землі — вас. А тепер ходімо до Золотої Палати. Там нас ждуть...”

При вході до палати стояли гридні, в шоломах і з мечами в руках. Соняшні промінчики гралась на зброї, весело осявали престол. На ньому сиділа володарка. Була це ще молода жінка, але зморшки на чолі і пронизливі очі свідчили про те, що багато пережила на своєму віку. Убрана була у білу сукню з тонкого шовку. Внизу сукня облямована була золототканним матеріалом. Плечі вкривало корзно-плащ з дорогого червоного сукна. Чорне волосся, посередині розділене, сховане було під білою шовковою наміткою, а на шії поблискував дорогий золотий ланцюг. На ногах в неї були червоні сап'янці. Недалеко престолу півколом стояв двірський почот: земні князі, бояри, боеводи.

У білих, золотом обшитих сукнях входили боярівни, а серденька в них тремтіли як переполохані пташки.

У низькім поклоні хилилась ясна чи темна головка тої, що її ім'я викликав дворецький.

Аж ось обізвалась сама володарка. А голос її звучав, хоч владно, та ласкаво.

“Вітаю вас, любі гості. Покликали ми вас до стольного міста нашого і дозволяємо жити у наших теремах, щоб ви багато потрібного вам бачили і вчилися. Бо хоч ви ще й молоді, то пам'ятайте, держава потребує вашого серця і розуму. То ж будьте пильні у всьому, але й радісні у вашій праці та забаві”.

Володарка скінчила, а її голос звучав ще в серцях боярських дочок.

Тоді увійшов високий лицар у блискучій зброї. Був це воевода Претич. Віддавши низький поклін, сказав: "Ласкава володарко! Посли з далекої німецької землі ждуть дозволу стати перед Тобою".

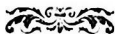
“Хай увійдуть...”

Два послы в чорних плащах, зіпнятих на раменах, увійшли в товаристві воеводи і дворецького. Підійшовши ближче до престолу, схилились, як годилось, у двірському поклоні, а тоді один з них промовив: “Славна володарко Руської землі! Прийми ласкаво поклін від нашого володаря Оттона. Він високо цінує приязнь королеви Русів, а оце його письмо”.

Посол підійшов до сідців престолу і, приклякнувши на одно коліно, подав звинене в сувій запечатане письмо. На ньому був напис латинською мовою: “Ад Регінам Русорум”.

Узявши письмо в руки, володарка тими словами обізначалась до послів: “Дякуємо володареві Німецької землі. Відповідь передам на ваші руки, а покищо будьте милими гостями в нашому стольному городі Києві”.

Скінчився прийом у Золотій палаті. Відійшла з двором володарка Ольга. Пішли послы німецькі з воеводою Претичем. Залишили світлицю і боярівни з Вишгорода.

Вечірня година

На столику лежали гуслі, а в великих глечиках київської роботи пишались білі, пахучі квіти. Висока, струнка, з довгим темним волоссям і зоряними очима — стояла Рута в крузі своїх гостей. Її ніжні пальці торкалися струн і пліла мелодія. Дівчата слухали з цікавістю, бо кожна з них грала. Але ні одна не зуміла б так грати. І Калина грала, і Судислава славилась грою і голосом, як у соловейка. Та тепер в неї було інше бажання — розпитати про Царгород. Відомо було всім, що поетка була там з вслодаркою.

Ні. Рута ніяк не могла відмовитися.

Крізь відкриті двері вітер з Дніпра війнув свіжістю і запахом передвечір'я. Вигідно посідали на ослинчиках бояривни. Вони притихли мов діти в очікуванні казки. А поетка, забувшись на хвилинку, гляділа на позолочену хмарку, що, опустившись з неба, пліла на туркусових хвилях Дніпра.

Було це так: “Як вам відомо, весною наші кораблі залишили пристань Почайну і поплили Дніпром в далеку дорогу до Царгороду. Володарка Ольга їхала з великим почотом: був свояк володарки, мудрий і досвідчений в тосольських справах, Доброслав; було 12 княгинь і 18 бояринь двірських, 22 послы, купці, 12 перекладачів, священник Григорій. Їхало з нами багато дружинників та всякої служби. Наші триреми пліли швидко по морі, бо стояла добра погода. У такі дні наше море прозоре аж до дна. Та одного вечора хмари закрили сонце, а море темне, аж чорне. Гули високі хвилі і — мов граючись — кидали кораблі по водяних просторах. Багато сердець пройняз жах. Тільки спокійною залишилась Ольга. А коли бог моря відкликав вітри у свої водяні палати, почувла я від неї: “Чудова краса морської бурі”.

У Візантії приймали володарку з великою шанобою. У пишній, так званій Юстиніановій палаті стояло підвищення, покрите червоним сукном, а на ньому престол во-

лодаря Константина. По його обох боках стояли органи, а при володареві його двірський почот. В найближчій кімнаті сиділа на престолі його дружина і з нею її придворні. Під час святочного прийняття співали два хори з царгородських церков. Було теж гарна театральна вистава. Над державними справами радили володарі втрійку у малій світлиці при столі зі щирого золота. На ньому стояли золоті тарілки, самоцвітами прикрашені, повні південних овочів. Велике там багатство й пишнота одягів. Але мечі найбільше подобалися співи. А володарка Ольга привезла книги та частку святого Хресного дерева, як найцінніший скарб.

“Це тільки вам маленька частина розповіді, мої милі гості” — кінчала поетка Рута. Кінчився і день неповторний.

На Княжій горі

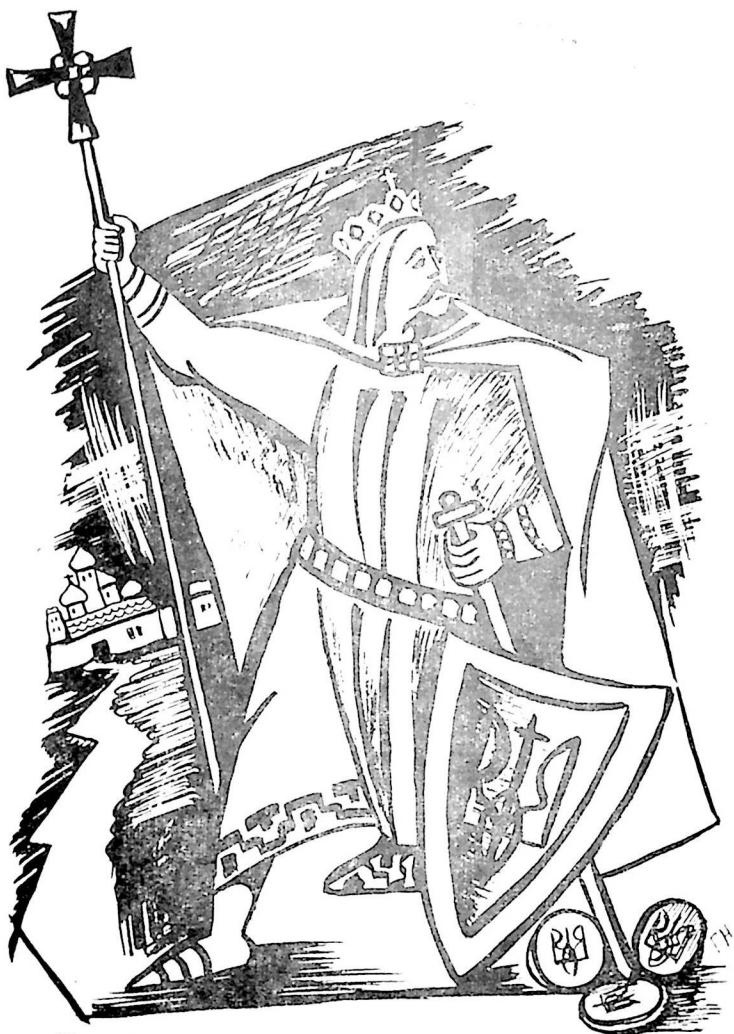
Могутній володар — Володимир повернувся з переможного походу на Греків. Повернувся не сам, а з женою Анною, сестрою візантійського імператора. І повернувся християнином. Сповнилась мрія його бабуні Ольги.

Київ гомонить, веселиться. Усі радіють. Проминули вже довгі роки воєн і походів. Присмирени всі сусіди. Візантія і Польща, болгари над Волгою, і фінські племена. А східній кордон Української Держави, що тоді Русю звалась, оперезали великі укріплення — високі вали та оборонні замки. В тих замках стоять лицарі, закуті в залізо.

Тож радіє Київ після тяжких походів, після славних перемог. Безпечно і гарно жити в великій державі Володимира. Гарно й весело в просторих кімнатах нового мурованого замку на Княжій горі. А вже найкраще у Золотій Палаті. Мозаїкова підлога вкрита дорогими перськими килимами. На них то летючими зайчиками граються соняшні промені, що проходять крізь високі вузькі вікна з кольоровими шибками. На головній стіні ясніє золотом знак володаря — тризуб. Під цим знаком на золотокованім престолі сидить володар держави. Лицарську його постать вкриває царський пурпуровий плащ. Над мудрим чолом ясніє корона — ознака царської влади.

Владно, але приязно приймає сьогодні князів, вельмож, воевод з усіх сторін своєї великої держави. Вирішують важливі діла — прийняти християнську віру в цілій державі, щоб нарід пізнав правдивого Бога, та щоб у цій вірі всі племена українські об'єдналися великою духовою силою.

А друге — приймають державний герб — велике знам'я — тризуб. Очі всіх звернені на герб. Він ясніє і яснітиме нам до кінця світу. А третє велике діло — це мо-

нега. Перші гроші в нашій державі, із чистого срібла. На них тризуб і володар у княжій одежі з хрестом у руці. Так володар і рада боярська рішили важні державні справи. Певність за свою державу і радість у серцях всіх людей.

Лавровий вінок

У гридниці довгі столи вгинаються під золотим і срібним посудом. Чудово писані вази стоять повні квітів... Але від них кращі княжни й боярівни. Вони також беруть участь у бенкеті разом з володаркою Анною. Ніжними звуками лине гра на гусях і стародавня пісня. Пісня Бояна про далекі походи і славних багатирів.

“Боян бо віщий, аще кому хотяше пісню творити... то розтікашеся мислею по древу, сірим волком по землі, сизим орлом під облаки...”

Вмѣввають розмови бенкетуючих; усі заслухані в лицарські подвиги багатиря. А коли вже нова, вперше заслухана пісня замовкла й гомін оплесків прогук, з-поміж боярів-лицарів устав лицар Ходина. Очі всіх звернулися на нього. Бож хто з присутніх не знає його?! Слово його сильне й нехибне, як і помах його меча. Сам володар звернув свою увагу на високу постать і ласкавим рухом руки дав дозвіл говорити. Малий кучерявий хлопець подав Ходині його інструмент. Злегка торкнулись пальці срібних струн і нова, нечувана ще пісня завітала між бенкетуючих. Розповідала про тяжкий похід на печенігів, про завзяті бої з дикими племенами, прославляла у срібній зброї багатирів і найбільшого з-поміж них — самого Володимира. Зворушенням прояснились суворі обличчя лицарів, вкриті різами. Прослезились і гарні очі слухачок. Та це були сльози щастя і шляхетної гордості. Гомін і радість наповнили світлицю. Піднесли келихи, сповнені по вінця червоним вином, — “на здоров’я, на славу співця Ходини!” Двое пахолят піднесли співцеві на золотій таці вінок, плетений із срібних листочків. Найкраща відзнака поетів, дар Аши.

Доброніга

Через "Подільські ворота" йшла боярівна Доброніга зі своїми подругами з Вишгороду, широкою дорогою аж на сам верх "Старокиївської" гори, де стояли величаві три палати. Та не на палати звернена була їх увага! Срібний хрест на чудовій новій церкві провадив їх на гору. Широко відкриті очі подивляли нове чудо стольного города. Білість мармурових стін великого собору Пресв. Богородиці відбивала ще більше на тлі темної зелені столітніх дерев. Різьблені двері стяли отвором нарзтіж, вітаючи всіх прибулих. В чотири ряди йшли мармурові колюмни, на стінах висіли ікони в золотих шатах. Недалеко головного престолу багряним сукном вкрите підвищення для володаря і його почоту. Ясність і радісний настрій наповняє величню святиню. Помолившись, спішили боярівни подивитись на нову школу, де вчились їх брати. Таки недалеко від тієї церкви стояв новий будинок Доброніга згадує, як то її мати гірко плакала, коли малого брата Радомира забирали сюди до школи. Та й інші плакали. А тепер всі раді. Високий, суворий з лица та доброго серця чернець Варлаам навчив їх гарно нашого письма, а там узялись і до грецького.

Доброніга так уподобала собі таємничі знаки на пергамені, так хотіла знати, що вони кажуть, що брат Радомир став її вчити. Та й інші боярівни вчились удома, бо не могли вони ще ходити до перших наших шкіл.

Три сестри — три княжни

У давніх часах, на високій горі, що підносилась над Бористеном-Дніпром, стояв мурований, у два поверхи замок.

Вікна його споглядали на південь у глибокий яр зелений, “Перевісищем” званий. На північ дивились на розлогий і завжди велелюдний Поділ, а на сході темна стіна мурів замку виростала на неприступних скелях гори, що круто спускалися в річку Почайну.

У цьому то замку жили три сестри, три княжни: Єлисавета, Анастасія й Анна. В пишних хоромах зростали, по чудових садах запашних бавились, по голубих хвилях дужого Дніпра плавали.

Летіли дні за днями і швидко піростали три сестри, три княжни. Всі їх любили, і батько, володар могутньої держави, Ярослав. Мудрим званий, і мати — королева Ірина, і двір цілий, і всі, всі люди. Та й кожную з них інакше називали. Найстаршу Єлисавету розумною звали, бо книги залюбки читала, вірші складала і пісні чудово співала. Анастасії — “хороброї” ім’я надали. Як лицар списом кидала, ні дикого звіра, ні безбожного печеніга не боялась.

Анну, славну красуню, “милостивою” звали, бо всім поміч в потребі несла, людям, сернам і голубам.

Росли щасливо княжни-сестри. А з ними город стольний, золотоверхий Київ. Чотириста церков золотом сяло на його горах-пагорбах. А між ними перлина дорогоцінна, св. Софія безсмертна. Вся з алябастру, мarmору, золотом-сріблом прикрашена. Шумів старинний город велелюдними вулицями, просторими базарами. Любили і княжни-сестри базари ці оглядати. Дорогу емалію, золоті ікони дорогоцінні купували, до храмів Божих поспішали і в дарі Богові у величній покорі складали.

І молились княжни гаряче, щоб щастя-долю мати, у краю своєму лютому завжди жити й помирати.

Та не так воно сталось, як гадалось. Прийшли послы з далеких, невиданих країв незнаних. Наїхали царевичі славні наших князівен сватати. Всі бо хотіли батька їхнього, володаря могутнього, собі за родину мати.

І прийшлося княжним з родиною любою прощатись-розставатись. Тяжко було все рідне, близьке покидати,

у незначі краї між чужі люди мандрувати. І бачив Ярослав, великий володар, печаль своїх дочок-князівен, і мирний, любий час до себе всі три дочки покликає і так їх навчає: — “Дочки мої, князівни українські! В далекі краї вирушаєте. Та не про себе ви дбайте! А честь і славу державі нашій здобуйте. Приятелів для держави нашої з’єднайте. Друзів сердечних серед інших людей — народів примножуйте. І щасливі будьте. Бо чим хто більше про край свій дбає, того Господь Бог щедро благословляє. Той житиме вічно з народом своїм”.

Запало це слово княже в серця дочок та спалахнуло полум’ям ясним, на вічні часи.

Князівни відчули, що не залишать своєї країни. Душею будуть жити в ній. Неслись їхні молитви-подяки у ранковім сяйві дня перед золотими іконами св. Софії.

І сталось чудо. З’явилися їх постаті на Софійській стіні у невимовній, великій красі.

Ніщо їх не стерло, ні ворог, ні час. Жиють вони завжди й повіки житимуть для нас.

Теодосію, дай мені твою спрагу...

“А чи ти не син боярина, тай ще княжого тивуна?

А чи не для тебе оце так труджуся та дбаю?

“А чи не одна ти в мене дитина?” — кричала боярня Мстислава на Теодосія, а лице її палало гнівом.

Такий сором їй принести! З батьківського дому з якимсь там ченцем-пройдисвітом втікати!

“Ну, я тобі покажу! Я тебе вже відовчу цього!”

А син стояв посередині світлиці, як молодий дубчак високий, значно вищий на свої тринадцять років. Чорне волосся ще темнішим здавалось на тлі блідого зі змучення обличчя. Великими бурштиновими очима спокійно дивився на матір, готовий прийняти всякий удар.

Та мати не біла. Казала його замкнути у крайній кімнаті свого великого дому, а за поживу подати хлібець сухий та воду. Але й цього не хотів доторкнутися хлопець. В голові у нього шуміло від вражінь і втоми. Він зразу як довгий простягнувся на лаві. Не бачив, як сонце заглядало крізь малу шибку-оболонку, не чув стуку яструба біля вікна.

Як довго лежав-спав, не знав, бо коли очуняв, навкруги було тихо і темно. Десь у саду пугачі перегукувались. Північ.

Хлопець сів. Надслухував. І знов пригадалась утеча з дому. Даремно мати нарікає на ченця. Він нівчому не винен. Та куди там! Ні чернець Варлаам, ні старий його пістун-виховник Антлп, не відали, що він укрився на возі між міхи з пшеницею. А так близько вже був Київ. А там множество монастирів — його мрія.

І знов тяжко зідхнув. Чув, як горло пересохло і драпало. Напомацки шукав води. Десь тут в кухлику повинна бути.

“Теодосію! — дав би ти мені твою спрагу”

Хлопець напружився, надслухував... тиша невидними дзвіночками дзвонила. І знов лагідно прозвучали слова: “Дай мені твою спрагу”...

Хлопець упав на коліна. Молився — радів. Не тільки свою спрагу Богові віддавав, а цілого себе на все на все...

Коли перший промінь сонця постукав у ледве прозрачну оболонку-шибку, двері відчинились. Хлопця покликали до світлиці.

Це бо дядько Ходина приїхав з Києва в Курськ з молодим князенком Із'яславом. Буде на замку весело і цікаво. Молоді отроки цілятимуть з луків, на конях переганятись будуть.

Теодосій також може і мусить навіть піти. До боярської бо знаті належить. Ось тут гарну одежу мати принесла, з нового грецького матеріалу вшиту. А дядько — лук і сагайдак з київської найкращої майстерні. Усі весело говорили про приїзд молодого князенка Із'яслава, про новини у стольному Києві розпитували.

Бояриня Мстислава з сумом і журбою слідкувала за своїм сином.

Він мовчав. Не тішився ні одежею святковою, ні луком — дарунком дядька Ходини.

Якийсь виродок — думала бояриня — всі люди, як люди, а цей що!

До товариства однолітків — ні. До забав — нецікаво. На полювання також ні! Читати та молитись — все його заняття. Тай ще, правда, до хворих та бідних бігати. Все, що тільки має, виніс би з хати, якби вона не шильнувала. і злість на сина знов закипала в її серці.

Добре, що брат приїхав. Може дещо pomoже. Бо чейже відколи Радомир помер, вона сама осталась і нелегко виховувати такого, як Теодосій, хлопця.

Жалілась Мстислава перед братом, коли по сніданку всі залишили світлицю, а вони осталися самі.

“Годі, сестро, так побиватись. Хто знає, чим наш рід вславитись може. Про втечу Теодосія з дому почули ми вже подорозі в Курськ. Князь Із'яслав дуже тим зацікавився. Він хоче хлопця пізнати”.

А коли сестра мовчала, додав, що в Києві багато синів знатних родів їдуть у монастирі — вести чернече життя.

Тут уже Мстислава не видержала і гірко заплакала. Вона хотіла бачити сина поміж воеводами, тисяцькими, а не у чорній одежі поміж ченцями.

А тим часом Теодосій обійшов коні, нагодував собак. Побавився з яструбом, що скрізь за ним літав і частенько сідав собі на голові свого любимця та на раменах. У саду, де садили нові дерева рівними рядочками, мусів Теодосій дещо також допомогти. Зате, як настало полудне, час довгого відпочинку і снання навіть, хлопець перейшов давно вже знаний гай дубовий, а там левадою, що тягнулась аж до річки, побіг до білої хатинки серед старезних лип. Як золоті бляшки на панцирах шелестіло їхнє листя. Хлопець постукав тричі у двері. Висока постать, одягнена в чорне, стала на порозі. Волосся та довга біла борода свідчили про літа пустинника. Тільки не очі. Вони були молоді, промінні щастям, незаним для стороннього.

Старець зробив знак над головою хлопця і мовчки пригорнув до себе. Благодатний мир сплив у серце Теодосія. Спокій і радість привітали його в хатині, на простій лаві разом з ним сіли.

“Отче...” почав юнак непевним голосом. Пустинник усміхнувся...

“Знаю все, знаю... ти ще малий. Будь слухняний своїй мамі! І гаряче молися до Ісуса Христа. Якщо Він захоче мати тебе серед Своїх слуг-ченців, хто опертись зможе Його волі святій?”

Усміх прикрасив його одуховлене обличчя. А думки на мить повернулись у ті далекі часи молодости, коли він, згнаний лицар-отрок немовби то пропав у лісі, з походу на печенігів вертаючись. Почув поклик Спасителя. Все покинув, родину, друзів, маєтки та славу. Святу Землю сходив ногами своїми. На Святій Горі чернече життя пізнав, а ось тепер на рідній землі, у спокою і тиші віку доживає.

“Так, Теодосію, сину мого серця, — кінчив старець свої думки, — що в людей неможливе, у Бога все можливе”.

З полицки вибрав великий сувій, розгорнув уважно і перед юнаком поклав на столі “Повість про Варлаама і Йоасафа”.

Вертеп

Було це давним-давно. На високій горі в княжому городі Переяславі стояв замок. Високий оборонний мур опоясував його довкруги, а великі ковані брами вели на замковий тік.

Панував тут нещоденний рух. Бояри і дружина вибиралися на лови. Готовилися, не зважаючи на морозну погоду і глибокий пухнатий сніг. Усе довкола побіліло. А сніжок все ще покривав сади, мури, замкові вежі. Найлегші і найцікавіші сніжинки заглядали пильно в одне вікно високого замку. Було воно прибране рожевими занавісами, тож сніжинкам нелегко було заглянути у середину кімнати. Та все ж такі дрібні сніжинки побачили молоду княжну, улюблену доньку князя Володимира Мономаха.

Мариця сиділа посередині рожевої світлиці на пушистому перському килимі. Світляні зайчики бігали довкола неї, то знов сідали на довгих каштанових кучерях. Арфа, відложена на ослінчик, ображено бриніла. Та Мариця не бачила ні зайчиків, ні не чула скарги арфи. Їй знову пригадався сон минулої ночі. Немов і тепер бачить перед собою ясного янгола. А був він зовсім такий, якого бачила в Києві у Десятинній церкві. З'явився їй вночі. В руці у нього була якась скринька. Відхилив заслону і Мариця побачила у середині Матір Божу, Мале Дитятко, св. Йосифа. Довкола стояли хлопці-пастушки. Усе це було ніби теж живе і ніби живе. Мариця ще й тепер немов бачить усе так виразно. Тільки ніяк не згадає слів янгола, і не пригадає, що говорив. Раптом наче блискавка прошибла її. Підскочила, заплескала в долоні і метеликом пішла в танок. На це прибігли її сестрички, княжна Агафія і Евфимія; прибігли боярські дочки Анна і Марія, а з ними навіть їхня вчителька грецької мови, Теофана. “Марицю, оповідай, що сталося!” Просили всі наввипередки. “Сестрички і подружки” - обізвалась Мариця, заспокоївшись. “Сідайте ось тут біля мене. — Зробимо на Свят-Вечір несподіванку. Потрібна нам коробка з тоненьких дощочок. Це буде ніби

хатка, де народився маленький Ісусик. Преподобний о. Григорій виструже маленьке дитячко. А ти, Євфиміє, маєш з Афону від нашого пан-отця Данила Матір Божу зі слової кости. Янголів придбаю сама з Калиною. Тільки де взяти маленьких пастушків та й св. Йосифа?”

“Та ти нам наперед розкажи, що це таке має бути. А то я тебе не розумію” — питала нетерпеливо сестричка Агафія.

“Та це, сестрички й подруги, буде такий маленький вертеп для дітей, щоб вони краще розуміли, як народився Ісусик”.

І тут же розказала Мариця свій сон. Коли скінчила свою дивну і цікаву розповідь, всі дивувалися і раділи. Сон про вертеп був незвичайний і такий гарний. Тепер всі захоплено взяли за роботу. Навіть князенко Роман прийшов помагати. Зі широго золота приготував він чудову золоту зірку.

Другого дня, заки засяла на небі свят-вечірня зоря, малий вертеп стояв коло дідуха на покутті, у великій світлиці княжого замку. Всі оглядали вертеп, всі дивувались. Навіть сам князь Володимир Мономах поцікавився такою небувальщиною. Поцілував Марицю в чоло і пообіцяв у київських майстернях замовити вертеп зі широго золота й срібла.

І почали люди робити вертепи для своїх дітей на Різдво. По всій Україні прийнявся звичай будувати вертепи з Вифлеємською зіркою вгорі, що перетривав довгі століття і зберігся аж до наших часів. І кожного року на Різдво Христове діти втішаються любим дарунком: Різдвяним вертепом.

Перенесення мощів св. Бориса і Гліба

Був весняний ранок 1115 року. Веселий травень позасвічував уже всі свічечки на каштанах. Розхилив пупляшки пахучого цвіту колючих акацій. Замаїв зеленню усі городи, обшив квітами береги річок. У золотому сонці руку простяг і пташки вгору з неї злітали, співом многотонним блакить неба вкривали. на перегони зі звуками срібнотонних дзвонів стольного Києва поспішали.

Битими шляхами люд іде. Та не до Києва, як завжди. Ні! На Вишгород усі прямують. Одні на високих повозах їдуть, — лицарство на конях ситих, дорогими покривалами вкритих, ритмічним стукотом шлях відміряє. А з ними володар, великий князь Володимир Мономах у ясній зброї на білому коні, з усім людом своїм на прощу до святих гробів Бориса і Гліба їде-поспішає. А з ним же разом сини його, князенки достойні — Мстислав та Роман. І не одні ці князенки. Багато їх їде навіть з Волині та далекої Галицької землі.

Уже здалеку видно Вишгородський замок старинний, валами, баштами укріплений. Зеленіють нові сади, повні щеп шляхетних, руками трудящими побожних ченців плеканих. Та ніхто на них тепер не зважає. Навіть пішоходці не задержуються при величезних городах яринних. Що іншого їх думку, їх душу полонило. До церков, що банями золотими виблискують у сонці, думка їх лине. До святих гробів Бориса і Гліба, де стільки ласк Божих люди зазнавали. Сліпі прозрівали, хрмі ходили, немови говорили, недужі до здоров'я повертались. Дерев'яна церква св. Івана давно вже побожних прочан з усіх сторін української держави не вміщала.

І побудував Володимир Мономах нову велику церкву на славу Божу. І стала вона з тесаного каменю на найвищій площі старинного Вишгороду.

А в неділю раннім ранком, ще сонце не зійшло, як прочани непроглядними масами вздовж дороги стояли, свята великого — перенесення мощів терпеливо, побожно дожидали.

Діждались. Похід ченці відкривали. Довгими, чорними рядами ступали. В руках горючі свічі воскові несли. За ними священики у ясних ризах зі світлами в руках. А серед них сам митрополит і п'ять єпископів. Сані з дорогим скарбом — святими мошами поволі посуваються вперед. Не воли їх тягнули по старому звичаю, не коні бистрі.

Тягнула їх з почестю великою знать боярська та князі вельможні. За домовинами святих володар ступав й увесь двір численний, багатий. На полсвині дороги похід зупинився. Маса людей на загороди наперли. Вони повалились. Не помогли й осьменники. Хтось голосно молився. Хтось плакав сердечно. Перед сannya впала жінка незнана. Безупинно помочі для сина свого, дитини одної благала. Чуда для вмираючого просила. Шум стихав. Мов води великі відпливали маси зі шляху. Ще хвилина одна, підвелась прочанка в мирі. Пісня побожна знялась у небо синє і покотилась по широких просторах. Пам'ятний день. Великий день.

Мощі Святих спочили на новому місці. У нижах бічних церкви св. Бориса і Гліба. Золотом-сріблом скував володар гробниці ці, дорогими самоцвітами поприкрашував.

Три дні великий празник усі святкували. Три дні молились і празничні бенкети справляли; вишгородці гостей незліченних угощали. Старий літописець всюди бував, все добре оглядав. У книзі цінний про все написав і пам'ять про день цей великий нам передав.

“Не дозволю кривдити ні худого смерда, ні вбогої вдовиці”

(Володимир Мономах)

Білгородським шляхом із Києва їхав чималий гурт дружинників і вельмож. Подорожні корзна з дорогого матеріялу розвіялись у швидкій їзді мов крила птахів. Ніхто не говорив, бо пан їх і володар мовчав. Білий арабський кінь з грацією ніс його кремезну постать. Побіч на своєму “Степовику” їхав князь Мстислав.

Далеко зі сторони Дніпра піднесло свою голову ранне сонце у вінку золотих променів. Усе кругом заясніло. Загомнів ліс молитовно, зашуміли придорожні, високі тополі.

Суворе, задумане лице володаря пройняла усмішка. Задержав коня. Скинув накриття голови і тричі побожно перехрестився. За його прикладом пішло все товариство.

“Люблю я дуже зустрічати сходяче сонце. З радістю в душі прославляю Бога нашого. А потім вже і за діло приймаюся” — говорив володар. “А тепер підженемо наші коні та поспіємо на ранішню Богослужбу в Берестові”.

Та не обійшлося без затримки. Таки при дорозі під горою стояв малий гурток людей. Видно було, що очікували приїзних. Перший запитав їх князь Мстислав. Затримали коней.

“Чого собі бажаєте, проїхати не даєте?” — спитав.

З гурту виступив високий чоловік. Селянська на ньому одежа, вся вогка була від ранішньої роси. Низько кланяючись, відважно промовив: “Ласки Вашої милости, Господина нашого просимо і справедливости сподіємось”.

Князь глянув на батька і на знак руки дозволив селянинові продовжати.

“Молодий син нашого дворецького і його товариство знищиле цілий мій засів, ганяючись за хортами. А тепер заплатити не хоче. А коли не зберу засіву, не віддам свого довгу, в закупи піду і вся моя родина”. На ті слова жінки в гурті гірко заридали.

Захмарилось обличчя володаря. “Видати їм допомогу — звернувся до боярина Доброслава, — а ти, сину Мстиславе, допильнуеш цієї справи. Кінець зроблю тому”. — Грізно насупились сиві брови над темними очима.

Коні рушили приспішеним ходом. З-поміж зелені дерев уже росли вежі княжої літної оселі в Берестові. Нісся срібний голос церковного дзвона.

На дігинці та в грідниці панував небувалий рух. Були тут тисяцькі з різних сторін великої держави. Гуртками стояли князі та знатні мужі і живо обговорювали нове поширення “Руської Правди”. Усі ждали приходу володаря. Як тільки відчинились двері сусідньої кімнати, розмови втихли. Увійшов володар. На кріслі з різьбленими львами засів. Над ним на стіні золотом тризуб яснів, ясністю світив сріблом кутий великий хрест.

В ім’я Боже розпочалася рада. Священик Теодосій, а з ним усі присутні з молитвою звернулись до Бога.

“Для добра нашої держави — розпочав володар свою мову — колись давно Мудрий Ярослав, наш предок, установив був “Руську Правду”, бо тільки на справедливому законі лад стоїть. Та тепер — продовжував дальше володар — завелось чимало лихварів, таких, як колись Боран був. Від них то терплять бідніші люди, тратять свої маєтки, а то і свободу. Стають закупами. Не дозволю я кривдити ні худого смерда, ні вбогої вдовиці!

Тож поширюємо “Руську Правду” новими законами, а ви стоятимете на сторожі їх”.

Довго тривали наради. Довго скрипіло гусяче перо в руці скорописця Яра. Вставав кількакратно старий посадник з далекого Володимира, Судимир. За сиротами малими заступався. А суворе його обличчя роз’яснювала любов і співчуття до потребуючих. Невлад це було молодому князеві Андрієві та ще декому. Та на них не зважали. А волі владаря усі корились. Заборонено було високу пеню наставляти, за довги до в’язниць саджати, закупів брати. Окремо в опіку брав володар, а з ним усі князі, вдів і сиріт по поляглих у боях дружинниках та військових людях.

Це вперше в цілій Європі наш володар і наш закон ставали в обороні бідніших і потребуючих людей. Допомогу їм несли. Тож лад був і порядок у великій державі Володимира Мономаха.

“Може Господь мене покличе...”

У пурпуровій одежі, в золотих вінках стояли непроглядні ліси. Снував срібні ниточки ранок пізньої осени. На дітинці князівського замку в Києві побрязкувала зброя, гавкали собаки, шелестіло листя опале під копитами коней, під ногами людей. Але в лівому крилі замку тихо і спокійно. У світлиці, де стояли на полицях книги дорсгоцінні, сидів при писальному столі володар. Розгорнена книга довго вже ждала його уваги. Та зір його в задумі прошивав невидимі для ока простори. Вже тричі заглядав у кімнату стольник Судислав Кудиневич, а не міг зважитись задуму княжу перебити. Аж тут надійшов, покочуючись на обі сторони, Бурмило, — улюблене медведятко володаря Мономаха. Воно не ждало і не питало, чи можна. Вже його лапи на колінах, уже ласиться до ніг, язиком червоним сап'янці лиже.

“Доброго ранку, милостивий володарю! Книгу зі св. Собору митрополит присилає з поклоном низьким”.

“Спасибі, Судиславе! Князя Мстислава перед від'їздом у Переяслав кликати велю.

Білі, в золото перстенів прибрані руки уважно розгорнули книгу принесену і володар читати став.

“Прославім Володимира Великого, бо не в незнаній землі панував, а в нашій, про котру і знають і чують по всіх кінцях світу”.

Задумався володар над “Словом” Іларіона, великого митрополита, і не запримітив, як у кімнату вступив його син і наслідник — князь Мстислав. Низько поклонивсь володареві, аж меч брязнув, вдаряючи в дубову підлогу, та сів на ослінчику, ждучи на слово батька. Ясне аж біле його волосся та сині як фіялки очі вражали супроти чорних очей батька. Тільки та сама постать, сильна, висока і якась доброта в обличчі, побіч суворости й рішучости.

“Мстиславе! — промовив вкінці володар — сьогодні хочу віддати у твою опіку один мій скарб. Можливо, Все-

вишній покличе мене небавом до себе, так хочу бути у
всьому готов”.

Засмутилося серце молодого князя на цю батькову
річ, та мови не перебывав.

“Ось тобі книга, мій скарб. Там і заповіт для тебе, сину, і для других князів, що правити будуть нашою державою. Там знайдеш поради і вказівки. Написав я, як поступав мій батько і всі знамениті мужі, та додав неодне з власного життя і досвіду. А щоб ви не забували, прочитуйте часто. І мені не буде сорому і вам буде добре”.

“Сину мій, головне, хай добро української держави буде завжди в тебе і в твоїх наслідників на першому місці”.

Глибоко зворушений князь Мстислав прийняв з батькових рук книгу-скарб. На першій сторінці золотими буквами промовляв напис: “Грамотиця”, або “Поучення дітям”.

“Хай станеться воля твоя, батьку мій і володарю!” — урочисто пролунали слова князя — престолонаслідника.

У Галичі

У городі Галичі великий рух. Бояри, дружинники, міщани та селяни великими масами залягли просторі площі столиці Галицько-Волинської держави. Тільки нема веселого гамору, шуму, голосів. Лиця поважні, суворі. Очі всіх звернені на королівську палату. Замковий дітинець переповнений боярами. Тут і там шелестять шовкові корзни бояринь, вилискують дорогоцінні спражки при одежі.

“Глянь, Мирославо! Оце йде воевода князя Романа”, — пояснював боярин з Корчина своїй молодій жінці, що вперше приїхала до Галича.

“Та що ж — з великим жалем промовила — усі тут є, а не стало тільки нашого володаря. Такий молодий, сильний як тур. А підступом, по-зрадницьки вбили його... А було так безпечно і добре за його сильної руки!”

“Щоб то Господь просвітив державну раду. Трудне її діло. Нелегка справа!” — ішли шепоти поміж людьми. “Князенки такі малі...” зітхали треті.

За той час воевода Витинич і перемиський владика Антоній наблизились до входових дверей палати. Сторожа віддала по честь і оба достойники увійшли до великої світлиці замку.

На золотокованім престолі сиділа королева Анна. Червоний плащ, соболями прибраний, спливав по східцях престолу. Діядема ясніла брилянтами над високим чолом. В очах, темних, великих, крився смуток, але лице було спокійне.

Рада бояр проголосила старшого князенка Данила володарем держави. У час його малолітності державою правитиме мати-королева Анна та до помочі правительська рада бояр. Владика Антоній переводив присягу на вірність. З глибини сердець прорвалося “Слава володареві, слава княгині!” І це “Слава” покотилось на замковий дітинець, а там підхопили його сотні і сотні людей.

Минали роки...

Підростав і княжич Данило під опікою своєї доброї і розумної матері. Підростав і княжич Василько. А за той час над державою, над столицею Галичем пронеслась не-одна буря-навала. Сусіди хотіли захопити землю нашу, то війною, то подружжям змолодою, гарною княгинею.

Та не про себе вона думала. Не про свої вигоди дбала. Одне в неї і на умі тільки було: добро всієї держави, добро її синів, правних володарів Української Землі. У страху Божому їх виховувала, на мудрості предків вирощала.

“Сини мої, — не раз говорила — черпайте мудрість і досвід вашого славного прадіда Мономаха і про його поучення не забувайте. Не для себе жите на світі, а для Бога і для Держави нашої!”

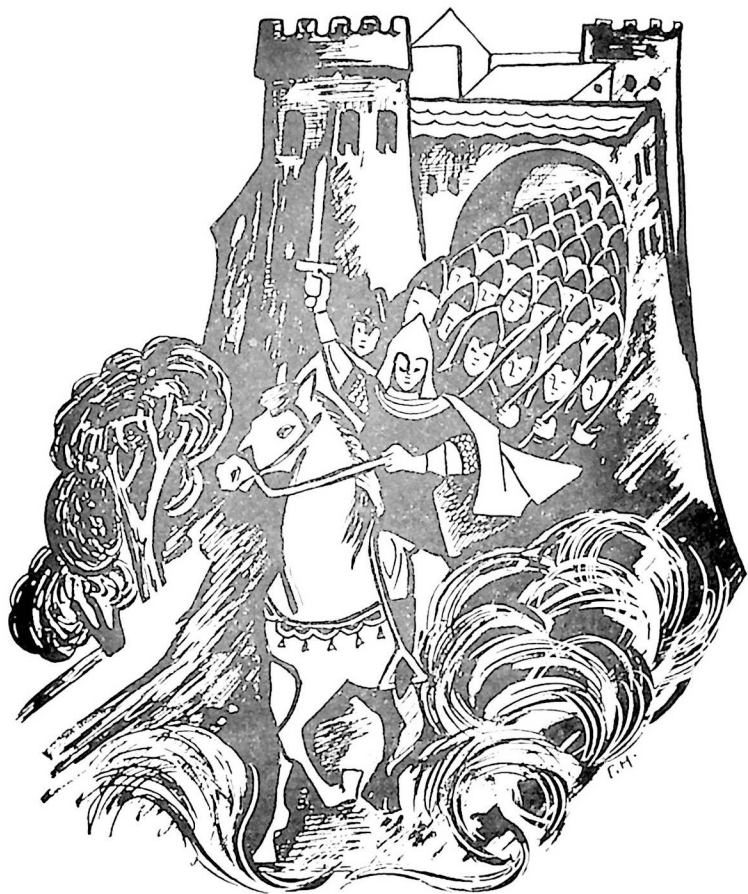
Боронити треба

Була весна. З Володимира Волинського виїжджали довгі колони дружинників. Провадив їх молоденький князь Данило. Польський князь Лешко на землю нашу прадідну напав. Боронити треба.

Коло Грабівця Данило заступив дорогу ворожим лавам. Січа завзята счинилась. На пагорбі володар стоїть. Битвою вперше самотійно керує. Одно крило взад подається. Князя Василька, брата любого, з допоміжним полком висилає. Дружинників теж багато убуває. Вже над ними орли клекочуть...

Що це, з лісу нове військо виступає? У допомогу поспішає? Так! Це мати-княгиня полк новий у щасливу годину, незнаними лісовими стежками на допомогу привела.

Упали польські прапори. Широке поле густо встелене трупом ворогів. А ще хто жив із них, з князем своїм,

Лешком, поспішно втікає. Щасливий князь Данило — переможець. Тричі щаслива мати його... Величаво грають дзвони церков у городі — Володимирі. Люди назустріч своєму князеві і війську вирушають. В катедрі "Успення" гарячо Богові за перемогу подяку складають.

“Правду кажуть люди”

Тихенько ходила собі осінь і накладала на листя нові золотисті краски. З кошечка вибирала павутиння і розвішувала кругом себе. Навіть Настусине волосся немов сіткою вкрила. Але дівчинка на те не зважала. По саду червоні яблука збирала і весело співала.

“Настусенько, а іди-но в хороми! Дядько та дядина приїхали” — кликала пістунка, стара Борина.

Як побігла у світлицю, то дядько вже розказував. “Дивлюсь і очам не йму віри. Повний двір лицарства. Хорти не вгавають, коні іржуть. Мене кличуть.. ну вгадайте, до кого?” І, не чекаючи на відповідь, продовжує. — “До самого короля. А під ним кінь напричуд гарний. Кульбака з червоного золота. Одежа з золототканого шовку. І чоботи зеленої шкіри, золотом вишивані. Кланяюсь, у хату прошу. А він не відкажує. Добрий наш король, негордовитий. Заметушилась жінка з помічницями — гостя незвичайного вгощати. А в нього тільки й гадки, що про наш Холм біля річки Угорки. Ледь-не-ледь підкріпившись, тай знов на коня сів. Тепер і я поїхав провести усіх через багна, що їх маленький доплив Угорки творить. А король завжди перший. Об’їхали ми багна, через поля просторі на самий холм, лісом покритий, вийшли. Король приглядається, щось обмірковує.

“Гарно тут. Далеко видно і.. недоступно. Збудуємо тут город. Заборолами обведемо, поставимо пороки і самостріли”. “А як зватимемо?” — питає боярин Іван з Грабівця”. Розсміявся король. “Хай Холмом і залишиться” — відкажує. “Це все чув я на власні уші, як оце ви мене чуєте” — влевняв слухачів боярин Угровський. Гордий, що така честь якраз йому припала. Вуси довгі, зви-саючі лукою гладив. Присутні слухали з цікавістю. Стара бабка Настусі — бояриня Міляна — кубки золотим медом сильним сповняла. “За нашого короля! За наш город новий випиймо!” — приказувала, подаючи гостям і своїкам н-питок запашний.

“А знаєте, що вже чотири кам’яні вежі оборонні докінчують будувати?” — продовжував дядько Угровський. “На сяжень завгрубшки мури з тесаного каменю”. “Та вже почуємо, що Семко привезе” — докинула бояриня. У тій хвилині загавкали собори, почулись голоси челяді, кінське іржання. “Батько вернулись!” — радісно скрикнула Настуся і пташкою зі світлиці вилетіла.

“Чи все це правда, батеньку, що люди кажуть?”

“Правда дочко, правда любко! Сама побачиш! До Холма ідемо!”

Перед чудотворною іконою

З вузької лісової дороги виїхали на широкий, ново-збудований шлях. Батько з дядьком та челяддю все на конях попереду до замку їхали, а Настуся з дядиною та ще зі своячкою Верхославою та її дочкою Янкою до катедри св. Івана поспішили.

Подорозі стільки і мови в них було, що про чудотворну Ікону Божої Матері. Привіз її сам король із Києва. Верхослава розказувала, як то багато людей з прощами до неї ходить, як то королева Анна перед нею зчаста молиться. Які вже чуда тут діються! Та щоб далеко не шукати, таки в їхніх свояків, Чагрових, синок Івор упав з коня. Думали, забився. А мати його на руки та й до церкви, перед чудотворну ікону понесла. Та й хто тільки в церкві був, з нею молився. І чудо сталося. Хлопець очі розплющив, до життя вернувся. А на зломаній руці та нозі дотепер і сліду нема. І згадуючи це, обтирала Верхослава сльози, що зі зворушення по її смаглявому, ще молодому лицю спливали. Янка знову хвалилась, що королеву бачила, який блакитний плащ вона мала, яка пишна золота діядема голову її прикрашувала. Може і Настуся матиме щастя її побачити як поживе в Холмі, бо король Данило дуже любить цей город і зчаста навідується до нього. Та й весело тут жити! Ой, як цікаво — дзвонила словами і дорогим намистом на шиї, що додавав краси її гарному, рожевому личку з чорними очима. Хоч і ровесниці з Настусею, Янка була вища за неї і немов більше доросла.

За тими розмовами дорога під гору стала непомітною, наче її і не було. Стояли перед собором св. Івана з білого і зеленого мармору. Великі ворота, різьбами прикрашені, були відкриті. Повагом і тихо увійшли. Перед ними бігли високі колоюни мармурозі. Здавалось Настусі, що підпирають стелю. Глянула вгору, а то не стеля — небо синє із золотими зірками. Глянула вниз — по чудовому дзеркалі ступає. З міді жовтої і срібної цини вилискують плитки підлоги дорогої. Зачудована Настуся ступити даліше боїться. Янка бере її за руку й шепче: “Ось там та ікона чудотворна”. Не бачить Настуся ні вівтаря, ні золотих

риз, тільки погляд Божої Матері. Такий солодкий, такий знайомий. З радістю великою клякає дівчина. Забуває про Янку, про церкву, про все.

“Люблю тебе, ще більше хочу любити” — говорить серце, шепочуть тихенько уста.

Проти Татар

Був холодний грудневий вечір. Вітер шумів снігом по просторому саду, то знову товкся об мури королівської палати у Володимирі.

На дітинці дружинники скупчились біля втомленого їздця на запіненому коні. Про щось розпитували. Тривожними поглядами дивились один на одного. Миттю рознеслась відомість, що післанець з Києва прибув. До короля з вістями, дорогу дайте!

Тисяцький Судич взяв його під свою опіку. До кімнат короля Данила зараз подався, хоч і пізня пора була.

Ледве тримаючись на ногах з утоми, переступив пороги королівської кімнати. Віч-на-віч з володарем став.

Як сказати таку новину? Страшну новину... Мовчанка. Ще хвилина... дві. І впали тяжкі слова: "...Київ у згаріщах... воевода Дмитро в полоні... Татари йдуть на захід, у глибину краю..."

Король кам'янів від ваги кинених слів... від болю.

Тільки думка його працювала швидко, напружено.

Негайно скликати раду бояр. Збільшити залоги по всіх твердинях. Укріпити ворота городу, особливо "Київські" та "Гридші..." Приходили по прикази воеводи тисяцькі, із замку гнали верхи післанці з письмами, в далекі краї, ратні лави виходили на заборолу. На вежах "будильницях" день і ніч стояла сторожа.

Україна — заборолу цілої Європи й культурного світу — готовилась дальше здержувати страшний татарський залив, що бурхливими валами котився з глибини Азії.

ПОЯСНЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІВ

- ялабастер — зв'язка, будівча речовина, подібна до гіпсу.
арфа — великий музичний інструмент.
археолог — дослідник старовини.
Ад Регінам Русорум — до королеви Русів.
Велес — поганський бог, охоронець худоби.
гридниця — велика зала в замку.
гридні — дружинники.
гуслі — музичний інструмент.
Дяжбог — поганський бог сонця.
дітинець — майдан перед замком.
емалія — склиця.
заборола — укріплення городів.
закуп — чоловік, що відробив багатому свій довг.
корзно — плащ.
кульбака — сідло.
мрамур — кристалічний вапняк, будівельний матеріал.
мощі — нетлінні останки сятих.
нижа — заглиблення в стіні.
осьменник — дружинник, що пильнував порядку на шляху.
охра — фарба цеглястого кольору.
пергамен — колись відповідно виправлена шкіра для писання.
посадник — міський голова (мейор)
пороки, самостріли — машини до стріляння.
смерд — бідний селянин.
спіраля — лінія, що має кілька обертів навколо одної точки
сяжень — одиниця міри довжини.
терем — кімната в князів і боярів.
трирема — стародавня галера з трьома рядами весел по обидвох боках.
хламіда — грецький верхній одяг.
хэроми — світлиці, кімнати у замку.

З м і с т :

Передмова	6
Еігла спіраля по червоній охрі	7
Великий Мандрівник	11
Неповторні дні	13
Вечірна година	17
На княжій горі	19
Лавровий вінок	21
Доброніга	22
Три сестри — три княжни	23
Теодосію, дай мені твою опрагу	26
Вертеп	29
Перенесення мощів	31
Не дозволю кривдити	34
“Може Господь мене покличе...”	36
У Галичі	39
Минали роки	40
Боронити треба	40
Правду кажуть люди	42
Перед чудотворною іконою	44
Проти татар	46
Пояснення деяких слів	47

